

طرح فهرست نویسی پاکت‌های پستی، کارت پستالها و ... و افزوده‌های آن

غلامرضا عزیزی

مقدمه

از جمله طرح‌های پیشنهادی پس از ادغام کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی ایران و پدید آمدن سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، طرح شناسایی انواع کارت پستال و پاکت و لاف پستی است که برای سهولت، در این نوشته "پاکت پستی" خوانده می‌شود. این امر، نخست به عنوان یک مسئله توسط جناب آقای دکتر کیانی، معاون محترم اسناد ملی مطرح گردید. بنا به نظر ایشان، با توجه به گذشت نزدیک به ۴ دهه از تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، لازم بود هر چه سریع‌تر نسبت به شناسایی انواع "پاکت" های موجود در آرشیو اقدام می‌شد و این، در حالی است که در جدیدترین کاربرگه توصیف و تنظیم اسناد نوشتاری (فرم الف-ط-۸۳-۱) - که مورد استفاده همکاران محترم شاغل در مدیریت طبقه بندی و نمایه سازی اسناد می‌باشد - "پاکت پستی"، حتی به عنوان یکی از ضمائم (در ستون مربوط) منظور نشده و بدین ترتیب، مهجور بودن موضوع شناسایی پاکت‌های پستی، بیش از پیش نمایان می‌گردد. در یک جمع بندی اولیه، زمان بازبینی اسناد موجود در آرشیو، در حدود ۱۷۰۰ روز کاری - نفر برآورد گردید. همچنین پیش بینی شد که این مدت روز کاری - نفر، با توجه به اسناد موجود در مدیریت اسناد پیش آرشیوی و مدیریتهای منطقه‌ای، نزدیک به ۱۵ برابر برآورد اولیه افزایش یابد؛ از این رو برای کاهش زمان اجرای طرح، به ایشان پیشنهاد گردید:

- ۱- نخست شیوه نامه و برگه شناسایی "پاکت‌های پستی" تهیه گردد.
- ۲- در هنگام فهرست نویسی پرونده‌ها، برگه شناسایی "پاکت‌های پستی" کامل شود.
- ۳- در هنگام ارائه خدمات آرشیوی و بتدریج، "پاکت‌هایی" که تا زمان اجرای طرح به آرشیو منتقل شده است، مورد شناسایی و فهرست نویسی

قرار گیرد.

۴- به منظور شروع طرح و آزمودن نقاط ضعف احتمالی کاربرگه، "پاکت‌هایی" که تا کنون گردآمده است، مورد بررسی و فهرست نویسی قرار گیرد.

چون در غالب موارد، تمبر به "پاکت‌ها" الصاق شده است، در هنگام شناسایی و فهرست نویسی "پاکت‌های پستی"، تمبرهای الصافی هم خود به خود شناسایی می‌گردد. مطلب پیش رو، در اجرای بند یکم این پیشنهاد تهیه شده است.

"پاکت‌های پستی" و ارزشهای آرشیوی آنها

در وهله نخست، شاید فهرست نویسی "پاکت‌های پستی"، امری دور از ذهن و بیهوده بنماید. شاید این چنین استدلال شود که "پاکت" برخلاف سایر اسناد، فاقد ارزشهای ثانویه (آرشیوی) می‌باشد و تنها باید از منظر ارزشهای کلکسیونری به آن نگریست. درست است که تمبر پستی به عنوان قبض رسید کرایه پستی دریافتی محسوب می‌شود و پاکت، به طور معمول وسیله‌ای است که نامه و پیام را با خود حمل می‌کند و شاید به خودی خود و بتنهایی فاقد ارزش به حساب آید، اما با اندکی آشنایی یا میحث تمبرشناسی، مسئله بی ارزش بودن پاکت‌ها منتفی خواهد شد. اما این امر، به معنی ارزشمندی تمامی "پاکت‌های پستی" هم نیست. در واقع "پاکت‌های پستی" همچون دیگر انواع اسناد، پس از طی شدن ارزش اولیه و اداری خود (حمل محموله یا رساندن پیام به مقصد) باید مورد ارزشیابی قرار گیرند؛ چرا که همه "پاکت‌های پستی" دارای ارزش آرشیوی نمی‌باشند.

از طرف دیگر، نباید فراموش نمود که عوامل زیادی در ارزش یافتن "پاکت‌های پستی" تاثیرگذار است که آنها را می‌توان در دو گروه ارزشهای

کلکسیون‌های آرشیوی گنج‌ناید.

۱- ارزشهای کلکسیون (مجموعه داری)

۱-۱- مهم‌ترین عامل ارزشمندی "پاکتهای پستی" در این گروه، به واسطه کمیابی تمبر خاصی است که روی پاکت چسبانیده‌اند؛ از جمله پاکتهای کمیاب ایران، می‌توان پاکتهایی را نام برد که تمبر پنج‌شاهی و دوازده‌شاهی سری تمبرهای چاپ مشهد بر روی آن چاپ شده است.
۱-۲- عامل دیگر را - که در درجه بعد موجب اهمیت یافتن "پاکتهای پستی" می‌شود - می‌توان مربوط به افزوده‌های نقش بسته بر "پاکت پستی"، دانست مانند غالب اثر مهرها، آرمها و ...

۲- ارزشهای آرشیوی

از جمله مواردی که سبب می‌شود "پاکتهای پستی" دارای ارزش آرشیوی شوند، نمونه‌های زیر می‌باشد:

۲-۱- در مواردی که سند فاقد تاریخ است، از روی تاریخهای مندرج بر روی "پاکت" (تاریخی که فرستنده و گاهی گیرنده نام بر روی پاکت نوشته بویژه تاریخ مندرج در نقش مهرهای ابطال)، می‌توان زمان نگارش نامه را دریافت.

۲-۲- گاه در نامه‌هایی که فاقد نام نویسنده یا گیرنده نام است (و معمولاً با عباراتی از قبیل فدایت شوم، حضرت اجل، نور چشم ما و... شروع شده و با عباراتی از قبیل زیاده زحمت نیست، زیاده جسارت است و... پایان می‌پذیرد)، از روی نام و نشان فرستنده و گیرنده نام - که مندرج بر روی "پاکت" است - راه شناسایی سند هموار می‌گردد.

۲-۳- گاه مطالبی توسط گیرنده نام (غالباً در دستگاههای دولتی) روی "پاکت" نوشته شده است که حاوی اطلاعات می‌باشد.

۲-۴- در مواردی اطلاعات مندرج بر روی "پاکت"، نشان دهنده ترتیب کاری و روال امور پستی است؛ اموری که از لحاظ تاریخ پست بویژه در دوران شروع امور پستی به سبک جدید، حائز اهمیت می‌باشند.

۲-۵- گاه مطالبی توسط فرستنده روی "پاکت" نوشته شده است که حاوی اطلاعاتی در خصوص رفتارهای اجتماعی، باورهای عامیانه و مسائلی از این دست است. برای نمونه، در گذشته رسم بر این بود که اغلب کاتبان در پشت پاکت نامه، بعد از مشخص کردن نشانی و تاریخ، اعداد ۸۶۴۲ یا ۲۴۶۸ را نیز می‌نوشتند و معتقد بودند که با نوشتن این اعداد، نامه زودتر و بدون عیب به مقصد می‌رسد. زیرا بعد از مطابقت اعداد فوق با حروف ابجد کلمه "بدوح" به دست می‌آید (=۲، ب=۴، د=۶، و=۸، ح=). بدوح، نام حافظ نامه هاست (دهخدا). چون نام او را بر پشت نامه و پاکت نویسنده، زودتر به مقصد رسد. مسافری که این کلمه را به همراه داشته باشد، می‌تواند شب و روزی خستگی سفر کند (فرهنگ معین). این کلمه، برای ایجاد عشق نیز به کار می‌رود. (۱)

شناسنامه "پاکتهای پستی"

نگارنده، کوشش نمود تا در اینجا ارزش آرشیوی "پاکتهای پستی" را بنمایاند. در خصوص تمبرهای مصرف شده بر روی "پاکتهای پستی"، ذکر این نکته لازم است که وجود چنین تمبرهایی بتنهایی فاقد اطلاعات

آرشیوی است مگر استفاده آنها بر روی پاکتهای پستی تمبردار و کارت پستالهای تمبردار و یا در مواردی خاص (۲) که فقط از جنبه ارزشهای مجموعه داری و کلکسیون در خور نگریستن می‌باشد. گویا تمبر، به دلیل تیراژ بالا، در قیاس با سایر اجزا و افزوده‌های "پاکت"، حاوی اطلاعاتی کلی و نه منحصر به فرد است (مگر در موارد غیر معمول و تمبرهای دارای ارور [Error] - که علاوه بر ارزش کلکسیون حاوی اطلاعاتی در زمینه تاریخچه تمبر نیز می‌باشد). از دیگر سو، نباید این نکته را از نظر دور داشت که تمبرها به عنوان آثار هنری و بازگو کننده تاریخ قلمداد می‌شوند و جمع‌آوری آنها، نوعی سرگرمی دانسته شده است. (۳)

از سویی، نباید فراموش نمود که به هر حال سازمان نگهدارنده مجموعه ای از پاکتهاست که به صورت منفرد و یا همراه اسناد نوشتاری و در لابه لای پرونده‌ها جای گرفته و به دلیل رعایت کردن اصل پاسداشت نظم اولیه و حفظ محتویات پرونده، همراه سایر اسناد پرونده در آرشیو نگهداری می‌شوند. از این رو، بایسته است به عنوان اولین قدم در امر نگهداری و بایگانی، بدانیم چه چیزی در اختیار داریم و محل نگهداری آنها در کجاست؟

به همین دلیل فرم شناسنامه پاکتهای پستی طراحی گردید. در صفحه بعد فرم مزبور آورده می‌شود و اکنون به بیان چگونگی تکمیل آن و مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در فرم اشاره خواهد شد.

راهنمای تکمیل فرم

در این قسمت، به شیوه‌ای کوتاه راهنمای تکمیل فرم آورده می‌شود. فراموش نباید کرد که در فرایند کار، نقایص احتمالی فرم روشن و این خود منجر به تکمیل و روزآمد شدن فرم مزبور خواهد شد.

۱- در قسمت بالای فرم، اگر پاکت از داخل کشور پست شده باشد، مربع (داخلی)، اگر از خارج از کشور فرستاده شده باشد، مربع (خارجی) و اگر تمبرهای بیش از یک کشور به آن الصاق شده باشد، مربع (مختلط) علامت زده شود.

۲- در کادر شماره ۱، زبانی که مطالب روی پاکت با آن نوشته شده است، بیاید. در صورتی که مطالب نوشته شده، دارای بیش تر از یک زبان باشد، اسم آن زبانها نوشته شود (بین هر زبان با خط فاصله (-) جدا می‌شود، مثال: فارسی- روسی).

۳- در کادر شماره ۲، همان گونه که در کادر شماره ۱ و در مورد زبان بیان شد، در مورد خط نیز عمل شود.

۴- در کادر شماره ۳، اندازه و قطع پاکت ثبت گردد.

۵- در کادر شماره ۴، تاریخ نوشته شود.

۶- در کادر شماره ۵، نوع "پاکت" به تفکیک و در ردیفهای مربوط نشان داده شود.

۶-۱- در قسمت کارت، نوع کارت پستال با گذاشتن علامت مشخص گردد.

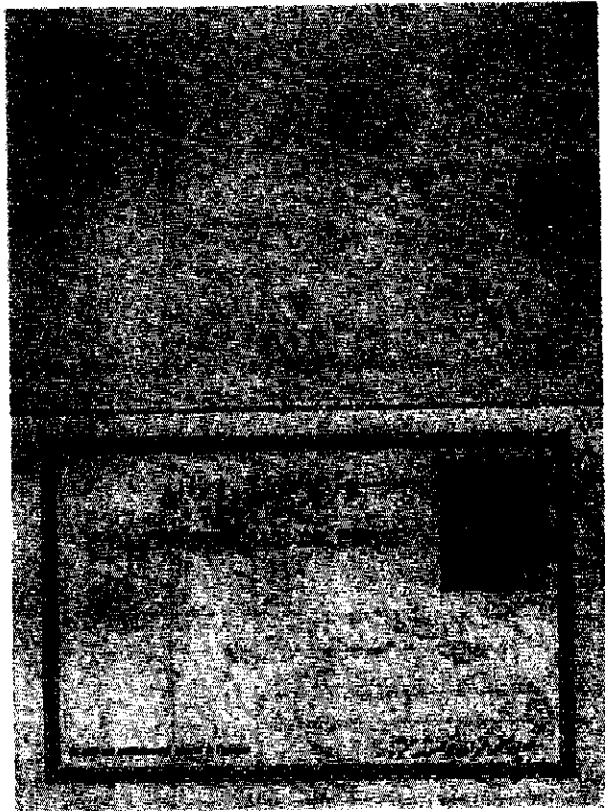
۶-۲- مرسوله اگر به شکل پاکت بود، در محل مربوط با زدن علامت مشخص شود. در صورتی که آرم و نشان مخصوصی بر روی پاکت چاپ شده باشد، در مربع آرم‌دار علامت گذاشته و در قسمت مربوط، مشخصات آن بیاید.

روی کارت

شناسنامهٔ پاکتهای پستی		آرم سازمان
☐ داخلی ☐ خارجی ☐ مختلط		
۱- زبان:	۲- خط:	۳- قطع:
۴- تاریخ:		
کارت	☐ کارت پستال ☐ کارت پستال رسمی عکسدار ☐ کارت پستال عکسدار ☐ کارت پستال منتشره بدون تمبر	پاکت
	☐ پاکت پستی : ☐ با تمبر ☐ بدون تمبر ☐ با نقش تمبر ☐ بی آرم ☐ با آرم : { شرح:	
سایر	☐ پاکت تمبر دار ☐ پاکت مهر روز ☐ پاکت بیمهٔ پستی ☐ نامهٔ هوایی	سایر
	{ شرح:	
۶- تمبر / تمبرهای الصاقی:		
☐ پستی ☐ یادگاری ☐ خیریه ☐ دولتی ☐ امانات دوره : ☐ اول ☐ دوم ☐ سوم ☐ چهارم ☐ سری : { سایر:		
۷- مهر ابطال:		
☐ ساده ☐ گرد یک دایره ای ☐ گرد دو دایره ای ☐ مربع ☐ بیضی ☐ لوزی ☐ چند ضلعی ☐ مستطیل ☐ مهر مصرفی پستی خارج از کشور ☐ ابطال دستی ☐ سایر { شرح:		
۸- رنگ مهر/مهرها:		
☐ مشکی ☐ بنفش ☐ قرمز ☐ آبی ☐ نارنجی ☐ سایر { نام ببرید:		
۹- سجع مهر/مهرهای ابطال:		

پشت کارت

۱۰- سجع مهر/نوشته های پستی: ☐ کسر تمبر ☐ سفارشی ☐ ☐ سفارشی دو قبضه ☐ صندوق ☐ مجانی ☐ دولتی ☐ ☐ سایر (	
۱۱- مبدا:	مقصد:
گیرنده:	فرستنده:
۱۲- نوشته روی پاکت: ☐ ندارد ☐ دارد: { شرح: } نامه ☐ ندارد ☐ دارد: { شرح: }	
۱۳- توصیفگر:	۱۴- کد:
۱۵- شناسه کارشناس:	۱۶- شناسه مسئول کنترل:
۱۸- شماره ردیف پاکت	۱۹- ☐ ضمیمه پرونده ☐ پاکت مستقل
۲۰- محل در آرشیو:	
۲۱- سابقه انتشار: ☐ ندارد ☐ دارد: مرجع:	

۶-۳- در صورتی که مرسوله در این دو گروه جای نگیرد، ستون‌های سایر را علامت زده و در قسمت مربوط، شرح آن آورده شود.

۷- در کادر شماره ۶، نوع تمبر مصرف شده بر روی پاکت مشخص گردد (منظور از دوره اول تا چهارم در این ردیف، دوران قاجار، پهلوی اول، پهلوی دوم و جمهوری اسلامی است). در صورتی که نتوان مشخصات تمبر را در ستون مربوط نوشت (برای نمونه، تمبرهای خارجی) در بخش سایر، مشخصات تمبر نوشته شود.

۸- در کادر شماره ۷، نوع مهر ابطال مشخص گردد. در صورتی که مربع سایر انتخاب شد، در قسمت مربوط شکل مهر بیان شود.

۹- در کادر شماره ۸، رنگ مهر علامت زده یا نوشته شود.

۱۰- در کادر شماره ۹، سجع مهر یا مهرهای ابطال نوشته شود.

۱۱- در کادر شماره ۱۰، سجع مهرهای پستی علامت زده یا نوشته شود.

۱۲- در کادر شماره ۱۱، مقصد، گیرنده و فرستنده مشخص گردد.

۱۳- در کادر شماره ۱۲، اگر مطلبی (بجز مشخصات فرستنده و گیرنده) درج شده باشد، مربع دارد علامت خورده و شرح آن در زیر بیاید. در صورتی که نامه‌ای در درون پاکت قرار دارد (یا موارد مشابه همچون مطالب نوشته شده بر کارت پستال)، اشاره مختصری به مطالب آن در قسمت مربوط بشود.

۱۴- کادر شماره ۱۳، مربوط به اطلاعات استخراج شده از محتوای نامه‌ها، رجال و مواردی از این دست می‌باشد.

۱۵- شناسه کارشناس تکمیل کننده فرم در ردیف ۱۵، شناسه مسئول

کنترل در ردیف ۱۶ و شناسه مسئول رایانه در ردیف ۱۷ نوشته شود.

۱۶- در کادر شماره ۱۸، شماره ردیف پاکت درج گردد.

۱۷- در کادر شماره ۱۹، مشخص شود که پاکت ضمیمه پرونده می‌باشد یا مستقل است.

۱۸- در کادر شماره ۲۰، محل نگهداری پاکت نوشته شود.

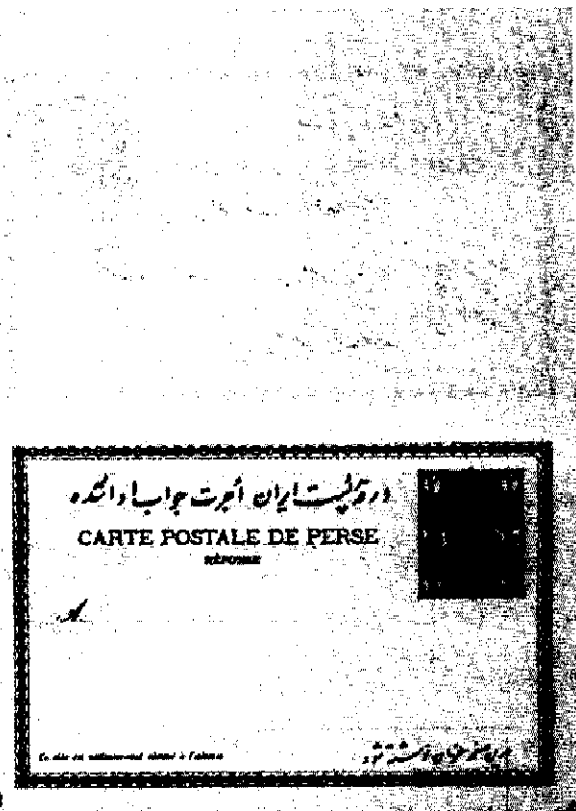
۱۹- در کادر شماره ۲۱، اشاره شود که آیا تصویری از پاکت پیش‌تر منتشر شده است یا نه. بدیهی است که این امر، مربوط به نمونه‌ای از کارت پستالهای عکسدار، رسمی و پاکت‌های تمبردار، مهر روز و نامه‌هوایی می‌باشد.

مفاهیم و اصطلاحات

در این قسمت، به اصطلاحات تخصصی تمبرشناسی به کار رفته در شناسنامه پاکت‌های پستی اشاره مختصری می‌شود. برای آگاهی دقیق‌تر و بیشتر، می‌توان به منابعی که در یادداشت‌ها به آنها استناد شده است، مراجعه کرد.

۱- **ابطال**: هر گونه علامت یا نشانه‌ای است که بر روی تمبر زده می‌شود تا آن را از اعتبار پستی خارج کند. (۴) ابطال کردن با قلم، دستی (زدن مهر با دست بر روی تمبر) و ماشینی انجام پذیرفته است.

۲- **ارور**: در زبان انگلیسی به معنی اشتباه، خطا و غلط است ولی در اصطلاح تمبرشناسی به تمبری که دارای نوعی اشتباه باشد و یا به نوعی با تمبرهای هم‌نوع خود تفاوت داشته باشد، اطلاق می‌گردد. ارور، ممکن است در نقش، نوشته، رنگ، کاغذ، ته نقش (فیلیگران)، سورشاز و غیره

باشد. (۵)

۳- **ارور عام**: اروری است که در چاپ تمبر، به طور عموم وجود

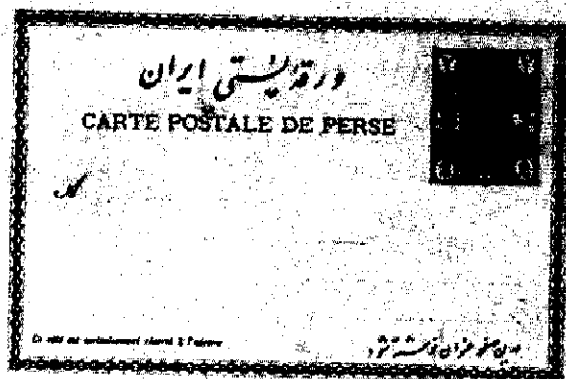
دارد. (۶)

۴- **باطل کردن**: رک. ابطال.

تاریخچه: در طی سالهای ۱۲۸۵ تا ۱۲۹۲ ق.، باطل کردن تمبرهای روی پاکت با مهر ابطال یا شیوه خاص دیگری رایج نبوده و در اوایل، فقط چسبانیدن تمبر بر روی پاکت کافی به نظر می رسیده است؛ ولی چون این کار باعث سوء استفاده بعضی از مسئولان وقت پستخانه ها [و شاید، دریافت کنندگان نامه ها] در استفاده مجدد از تمبرهای مصرف شده می گردیده، چندی بعد برای جلوگیری از این کار، باطل کردن تمبر با قلم رایج شد. (۷)

باطل کردن تمبر در ایران، از زمان ریدر [Riederer] مرسوم شد. نامبرده، مهرهایی شبیه مهرهای کشورهای اتریش برای ابطال تمبر نامه های پستی و پاکتها و بسته های امانات درست کرد که در پست ایران مورد استفاده قرار گرفت و رایج شد. قبل از این تاریخ، نامه ها با کشیدن علامت ضرب (x) باطل می شد و قبل از رواج تمبر هم علامتی برای باطل کردن نامه در پست وجود نداشت؛ فقط نامه هایی که از ایران به خارج می رفت یا از کشورهای خارجی به ایران می رسید، چون توسط سرویسها و مراکز پستی و پیکهای سفارتخانه ها جابجا می شد، دارای مهر سفارتخانه یا دفتر پستی کشور ذیربط بود. (۸)

۵- **بی اعتبار**: به تمبری اطلاق می گردد که از جریان پستی خارج شده

است. (۹)

۶- **پاکت**: لفاف یا پوششی را گویند که ممکن است به صورت نواری

(دور روزنامه) و یا پاکتی برای نامه به کار رود. (۱۰)

۷- **پاکت بیمه پستی**: نوعی پاکت مخصوص لفافدار بود که جهت ارسال وجه نقد از طریق پست، مورد استفاده قرار می گرفت.

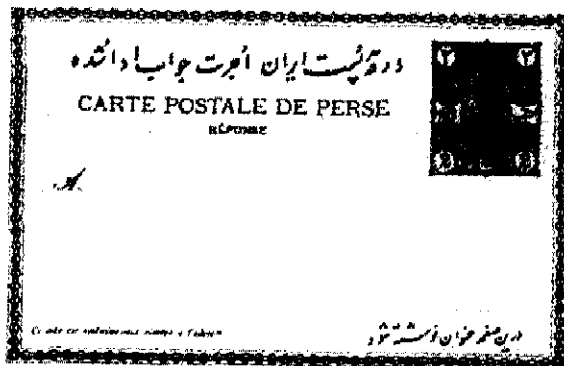
۸- **پاکت تمبر دار**: پاکتی است که بر روی آن نقش تمبر چاپ شده است.

تاریخچه: اولین نمونه از این پاکتها در ایران، با انتشار اولین سری تمبر با تصویر ناصرالدین شاه قاجار در وین چاپ شد. از دیدگاه مجموعه دارها، ارزش پاکتهای تمبر دار مصرف شده با تمبرهای اضافی، عادی یا سفارشی و نوع مهر پستی روی تمبرها (مهر ابطال) متفاوت است. (۱۱)

۹- **پاکت مختلط**: به پاکتی گفته می شود که تمبر کشورهای مختلف روی آن باطل شده باشد. (۱۲)

۱۰- **پاکت مهر روز**: منظور پاکتهای مصرف نشده با مهر اولین روز انتشار است که بر روی قسمتی از تمبر در همان روز انتشار زده می شود و تمبر الصافی به پاکت را به صورت تمبرهای مصرف شده درمی آورد. مهر مخصوص روز انتشار، برای هر تمبر با درج تاریخ (روز، ماه، سال) و مناسبت انتشار از طرف اداره پست تهیه می گردد و در پایان همان روز امحا می شود. (۱۳)

تاریخچه: در دوره پادشاهی رضا شاه، ۳ نوع تمبر یادگاری منتشر شد که برخی از مجموعه داران، سری کامل آنها را روی پاکتهای ساده چسبانیده

LA ESCUPE DE PERSIEMET PERDAY

و با مهر پستی روز باطل نموده اند. از شهریور ۱۳۲۰ به بعد - که انتشار تمبرهای یادگاری فزونی یافت - پاکتهای مخصوص تهیه شد و در دسترس عموم قرار گرفت که تمبرهای پستی را در همان روز انتشار به پاکتها الصاق و در صورت وجود مهر مخصوص با آن و در غیر این صورت با مهر تاریخدار پستی روز باطل می کردند. (۱۴)

۱۱- **پست سفارشی**: روشی در ارسال مرسوله پستی است که بر اساس آن، فرستنده، از اداره پست می خواهد که در زمان تحویل مرسوله به گیرنده، از او رسید دریافت کند و دارای دو نوع یک قبضه و دو قبضه است. در روش دوم، گیرنده نامه، قبض دریافت مرسوله را امضا می کند. این قبض، به نشانی ارسال کننده مرسوله فرستاده می شود. علامت اختصاری پست سفارشی، حرف R است.

۱۲- **تاکس**: واژه تاکس [Taxe] - که علامت اختصاری آن حرف T است - روی مرسولات با کسر تمبر زده می شود. (۱۵)

۱۳- **تمبر اشغالی**: تمبری است که توسط کشوری که تمام یا بخشی از کشور دیگر را اشغال کرده باشد، برای مصرف پستی در آن جا به کار می رود و نمونه آن، تمبر اشغال بوشهر در زمان احمد شاه است. (۱۶)

۱۴- **تمبر خیریه (یا نیکوکاری)**: تمبری است که مبنای آن بر کمک به افراد مستمند و آسیب دیدگان و امثال آنهاست. معمولاً در تعیین قیمت این تمبرها، ارقام قیمتها در دو طرف علامت + نوشته می شود. برای نمونه قیمت تمبر "زلزله زدگان قزوین"، ۱۴+۶ریال است که ۱۴ ریال آن برای

مصرف پست و ۶ ریال دیگر برای کمک به زلزله زدگان پیش بینی شده است. (۱۷)

۱۵- **سری**: تعداد تمبرهایی را گویند که به یک مناسبت و با هم چاپ می شوند. در تمبرهای پستی، سربهای معین به چاپ می رسد که به همان نام سری خوانده می شود مثلاً "سری اول".

در تمبرهای یادگاری نیز، هر تعداد تمبر را که با هم چاپ شود، به نام سری آن ذکر می کنند؛ مثلاً می گویند: "سری سازمان ملل". (۱۸)

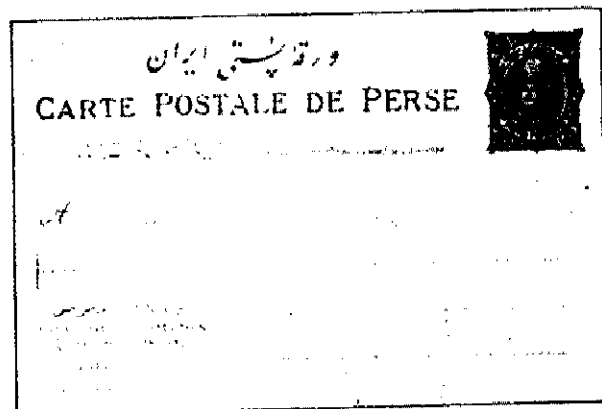
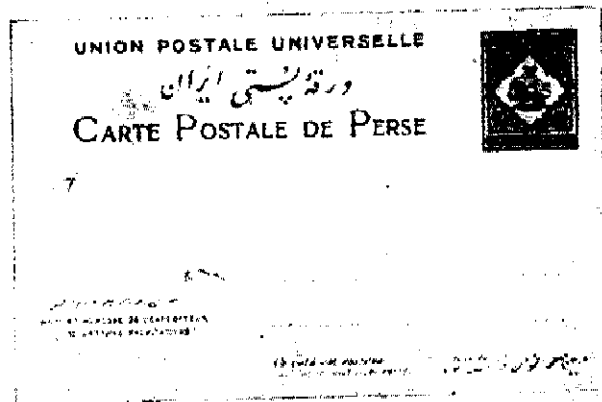
۱۶- **سورشاز**: به معنی کلمه - کلمات یا اعداد و یا ترکیبی از این دو که پس از چاپ هر تمبر، دوباره روی آن چاپ می شود. (۱۹) گاهی بنا به دلایلی، بعضی از رؤسای پست، با دست سورشازی را روی تمبر زده اند. (۲۰)

۱۷- **کارت پستال**: کارتی است از جنس مقوای نازک که به جای کاغذ و پاکت به کار می رود. در یک سمت آن تمبر و محلی برای ذکر نشانی و مشخصات فرستنده و گیرنده دارد و در سمت دیگر، جایی برای نوشتن مطلب اختصاص داده شده است. (۲۱)

تاریخچه: در سال ۱۲۵۸ نخستین کارت پستال رسمی ایران با تصویر ناصرالدین شاه در اداره پست منتشر شد. (۲۲) اما پیش از آن نیز در سال ۱۲۵۶، نوعی کارت پستال چاپ روسیه با آرم روسیه تزاری و نوشته ای به زبان روسی با تمبر دو شاهی و نصفه یکشاهی از تمبرهای دارای تصویر ناصرالدین شاه قاجار، توسط اشتال [Shtahl]، رئیس اداره پست وقت تبریز به فروش رفته و در برخی شهرهای شمال غرب کشور مصرف شده بود. پس از آن در سال ۱۲۵۶ هم، کارت پستال بدون تمبر منتشر شد که روی آن به زبان فرانسه، نام ایران نوشته شده بود. این کارت پستال، دارای علامت شیر و خورشید است. (۲۳) در سال ۱۲۵۷، بر روی دو نمونه از کارتهای یاد شده، تمبر ۲ شاهی و نصفه یکشاهی از سری تمبر دارای تصویر ناصرالدین شاه چسبانده شد و مهر سورشاز ۲/۲۱ (با دو رنگ آبی یا قرمز) روی دو تمبر منتشر شد. (۲۴)

۱۸- **کارت پستال رسمی عکسدار**: نوعی از کارت پستال است که در یک سمت آن تمبر و محلی برای ذکر نشانی و مشخصات فرستنده و گیرنده و نوشتن یادداشت دارد و در سمت دیگر آن، عکسی چاپ شده است.

تاریخچه: نخستین بار در سال ۱۸۸۲، کارت پستالهای عکسدار با تصاویر مختلف در چاپخانه آنشده و پسران (Enschede Zonen) در هارلم، هلند در صفحات ۳۲ یا ۶۴ عددی در چهار رنگ سیاه، سبز، آبی و قرمز

کارت پستال
پستال

Poste et Télégraphes
Postes et Télégraphes

کارت پستال ایران
CARTE POSTALE DE PERSE

Ca est un authentique papier à l'usage

کارت پستال ایران

قهوه‌ای با حاشیه خاکستری در تیراژ ۶۴۰۰۰ قطعه چاپ شد. (۲۵) البته تعدادی کارت پستال ۵ شاهی با تصاویر متفرقه نیز موجود است که افراد چاپ کرده‌اند. (۲۶)

۱۹- کارت پستال عکسدار: نوعی دیگر از کارت پستال است که در یک سمت آن تمبر و محلی برای ذکر نشانی و مشخصات فرستنده و گیرنده و نوشتن یادداشت دارد و در سمت دیگر آن، عکسی چاپ شده است.

تاریخچه: حد فاصل سالهای ۱۲۸۶-۱۲۸۳ (ژانویه ۱۹۰۴ تا می ۱۹۰۷) نوعی از کارت پستال عکسدار مورد استفاده قرار گرفت که بر روی آنها یک تمبر ۲ شاهی با مهر کنترل باطل می شد (در ابتدا از دو تمبر یکشاهی به جای تمبر ۲ شاهی نیز استفاده شده است). البته برای پست کردن این کارت، ضروری بود که بر روی کارت پستالها برابر با نرخ معمول پست، تمبر الصاقی می گردید. مهرهای کنترل، به دو صورت ماشینی (با نقش Controle و دستی (به صورتهای Controle و CONTROLE) بر روی تمبرها زده شده است. پیش از تهیه این مهرها، مأموران، با دست روی تمبر کلمه "کنترل" را می نوشتند و با مهر مخصوصی به نام G. Lepeche، روی تمبر زده می شد. (۲۷)

۲۰- کارت پستالهای منتشره بدون تمبر: نوعی دیگر از کارت پستالها، کارت پستالهای منتشره بدون تمبری است که مرتبط با انتشار تمبرهای

جاری و یادگاری می باشد.

تاریخچه: نمونه ای از این کارت پستالها در سالهای ۱۷-۱۳۱۶ با تصویر پهلوی اول منتشر شد که روی آنها از سری تمبرهای معروف به سر برهنه بدون زیرنویس استفاده شده بود. (۲۸)

۲۱- کارت و پاکت پستی: به تصویر یکی از تمبرهای سری جاری - که همراه با مبلغ هزینه پستی بر قسمت بالایی سمت راست روی کارت یا پاکت چاپ شده است - اطلاق می شود و نمونه ای از آن، نامه هوایی است. (۲۹) ر.ک. نامه هوایی

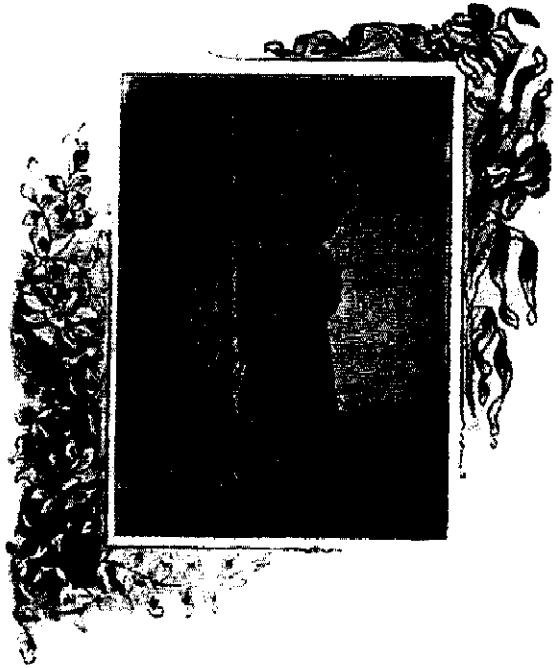
۲۲- لفاف روزنامه: منظور نوعی کاغذ است که بر روی آن نقش تمبر چاپ شده است.

تاریخچه: نخستین بار در ایران در سال ۱۲۶۷ همزمان با چاپ پاکتهای تمبردار، این لفاف آماده گردید. تمبر روی این لفافها، با استفاده از کلیشه تمبر ۸ شاهی شیر و خورشیدی سال ۱۲۴۷ در پاریس چاپ شده بود که در گوشه تمبر، رقم ۱ شاهی (۱CH) دیده می شود. گفته می شود از آنجا که تعدادی از این لفافها پیش از ارسال محموله به ایران به یک تمبرفروش در پاریس فروخته شد، کلیه لفافها را در تهران، با نوشته "یکشاهی" به رنگ سیاه سوراخ کردند. این امر، از آنجا فوت گرفته که نمونه بدون سوراخ مصرف شده در پست دیده نشده است. (۳۰)

۲۳- مجانی: مهری است که در قدیم بر روی پاکتهایی که ارسال کننده آن یکی از ادارات دولتی بود، زده و بدین ترتیب بدون الصاق تمبر، مرسوله به مقصد ارسال می شد.

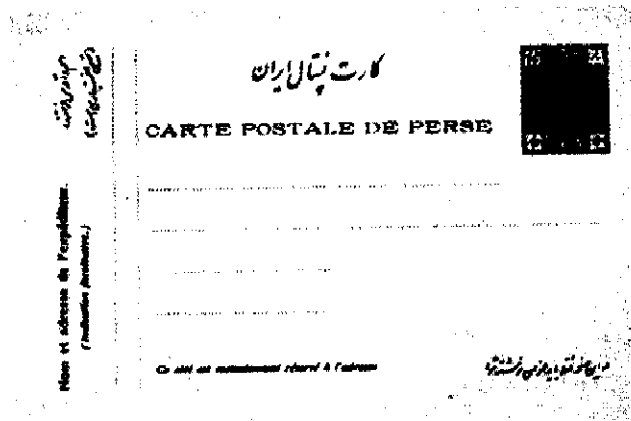
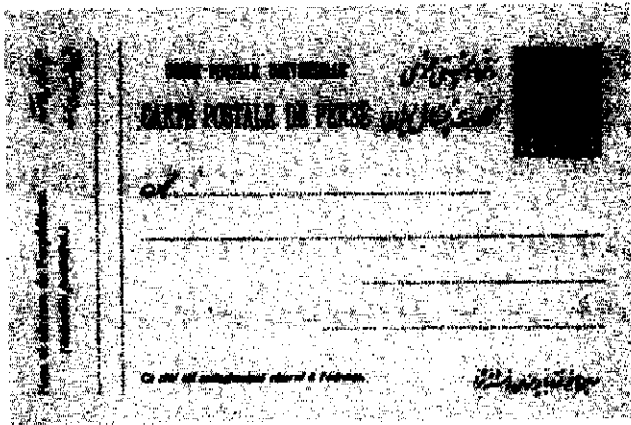
۲۴- مهر (Cachet): دستگاه کوچک تاریخدار که روی جوهرگین (استامپ) زده می شود. علامتی است که روی پاکت، کارت و مواردی از این دست زده می شود تا شرایطی ویژه را که در آن حالت آن مرسوله پست شده است، نشان دهد. این شرایط، ممکن است یک لشکرکشی مهم، پروازی مخصوص، جشن سالگرد و امثال آن باشد. (۳۱)

۲۵- مهر ابطال: منظور از مهر ابطال، علامت یا نشانه ای است که با مهر بر روی تمبر (الصاقی به مرسوله و یا چاپ شده بر کارت پستال و نظایر آن) زده می شود تا آن را از اعتبار پستی خارج کند. ابطال مهر ابطال، دارای تاریخ (معمولاً روز، ماه و سال) و نام شهر (به فارسی و لاتین) است. در مهرهای ابطال اولیه، تاریخ شامل روز و ماه بود. در برخی از مهرها فقط نام شهر به فارسی نوشته شده و فاقد تاریخ است. از جنبه شکل، می توان مهرها را به صورتهای زیر تقسیم بندی کرد: مهرهای

File arch.
Archives Nationales

گرد یک دایره ای، ساده (مهر ساده)، دو دایره ای، چندگانه (مربع، بیضی، لوزی، چند ضلعی، مستطیل) و مهر مصرفی پستی خارج از کشور. (۳۲)

۲۶- مهر پستی: هر گونه علامتی است که کارکنان پست روی مرسوله ای می زنند. این مهرها، حاوی نشانه ها و نوشته هایی است که مشخصات پستی را روشن می سازد. به طور کلی، مهر دفتر مبدأ روی مرسوله و مهر ورودی در پشت مرسوله زده می شود. (۳۳)

۲۷- مهر ساده (نگاتیف): مهرهای ساده یا نگاتیف مهرهایی است که در آنها نام شهر یا دفتر پستی فقط به فارسی یا نوشته سفید و در زمینه مشکی نوشته شده و گاه دارای تاریخ می باشد. در این مهرها، کلمات پستخانه مبارک، پستخانه و یا فقط کلمه پست دیده می شود. (۳۴)

۲۸- مهر صندوق: منظور، مهری است که نشان دهنده شماره صندوقی است که پاکت در آن انداخته شده است. این مهر، به صورت حرف "ص" و یا شماره صندوق مورد نظر وجود دارد.

۲۹- نامه کارتی هوایی: نامه هوایی

۳۰- نامه هوایی: همان گونه که ذیل واژه کارت و پاکت پستی اشاره شد، مقصود از نامه هوایی عموماً پاکتی است که توسط پست هوایی ارسال می شود و روی آن عبارت یا عبارتهایی که نشان دهنده پست هوایی باشد، دیده می شود.

تاریخچه: نخستین نامه های هوایی مصرف شده در ایران، نوعی پاکت بدون تمبر بود که احتمالاً در هندوستان به شیوه چاپ سنگی منتشر شده و در اختیار کارمندان انگلیسی شرکت سابق نفت ایران و انگلیس - که در نواحی نفتخیز جنوب کار می کردند - قرار می گرفت. این پاکتها، به نامه کارتی هوایی معروف است، چون همین عبارت بر روی پاکتها نوشته می شد.

نخستین نامه هوایی ایران، در شانزدهم اسفند ۱۳۳۴ با استفاده از طرح تمبر سری پنجم پستی محمدرضا چاپ گردید. (۳۵)

۳۱- هامش: به تمبرهای چاپ شده بر روی کارتها و پاکتهای پستی - که از محل اصلی خود بریده شده - هامش گفته می شود و دارای دو نوع تمبرهای بریده شده با حاشیه و تمبرهای بریده شده بدون حاشیه است. (۳۶)

پی نوشتها:

- ۱- عبدلی فرد، فریدون، تاریخ پست در ایران از صدارت امیر کبیر تا وزارت امین الدوله (۱۲۹۷-۱۲۶۷ ق.م)، هیرمند، تهران، ۱۳۷۵، ص ۴۷.
- ۲- نباید از نظر دور داشت که هر چه به گذشته باز گردیم (بویژه به نخستین دگر گونیها در زوال پستی و ایجاد رویه های جدید)، بر اهمیت موارد تازه یافته افزوده می گردد. برای نمونه، قدیمی ترین سندی که استفاده از تمبر در ارسال مرسولات پستی ایران در آن دیده شده، پاکتی است که در موزه بریتانیا وجود دارد و تاریخ روی آن، جمادی الثانی ۱۲۸۵ ق.م، را نشان می دهد. (عبدلی فرد، تاریخ پست...، صص ۴۵-۴۴) پیدا شدن پاکتی

که قبل از این تاریخ بر روی آن تمبر مصرف شده باشد، اطلاعات مربوط به تاریخ تمبر را در ایران کامل نمی کند.

۳- هاجری: ضیاءالدین: تمبر جام جهان نما، آوای نور، تهران، ۱۳۷۵، صص ۳۸-۳۷.

۴- همان جا، ص ۳۵۸.

۵- همان جا، صص ۳۵۹-۳۵۸. ازورهای مشهور را در تمبرهای ایران، می توان در کتاب زیر و در توضیحات مربوط به هر تمبر مشاهده نمود (اطلاعات این کتاب بویژه از جنبه ارزش ریالی تمبرها، هر سال و در چاپهای بعدی تغییر می یابد): نوین فرحبخش، فریدون: راهنمای تمبرهای ایران (قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی)، نشر مهر، تهران، ۱۳۷۶.

۶- هاجری: همان، ص ۳۵۹.

۷- عبدلی فرد، فریدون: همان، تمبرهای شیر و خورشیدی اولیه ایران، هیرمند، تهران، ۱۳۷۸، ص ۳۹.

۸- همان جا، ص ۱۳۲.

۹- هاجری: همان، ص ۳۶۳.

۱۰- همان جا، ص ۳۶۴.

۱۱- نوین فرحبخش، فریدون: مجموعه کارت پستالهای رسمی - پاکتهای تمبردار، کارت پستالهای عکسدار، لغاف، روزنامه های هوایی، پاکت بیمه پستی، دفتر چه پست، تهران، ۱۳۸۱، ص ۷۷. برخی از تصاویر موجود در مقاله حاضر از این کتاب گرفته شده است.

۱۲- هاجری: همان، ص ۳۶۴.

۱۳- همان جا، ص ۳۶۴.

۱۴- نوین فرحبخش، فریدون: راهنمای تمبرهای ایران، ص ۱۳.

۱۵- هاجری: همان، ص ۳۶۷.

۱۶- همان جا، ص ۳۶۹.

۱۷- همان جا، صص ۳۷۱-۳۷۰.

۱۸- همان جا، ص ۳۸۷.

۱۹- همان جا، ص ۳۸۸.

۲۰- همان جا، ص ۳۸۹.

۲۱- همان جا، ص ۳۹۴.

۲۲- نوین فرحبخش: مجموعه کارت پستالها...، ص ۱۳.

۲۳- همان جا، ص ۸.

۲۴- همان جا، ص ۱۱.

۲۵- همان جا، ص ۲۷.

۲۶- همان جا، ص ۳۶.

۲۷- همان جا، ص ۱۱۵.

۲۸- همان جا، ص ۶۴. پس از انقلاب اسلامی نیز از این نمونه کارت پستالها چاپ و مصرف شد. برای اطلاع بیش تر، بنگرید به پیشین صص ۷۴-۶۵.

۲۹- هاجری: همان، ص ۳۹۴.

۳۰- فرحبخش، مجموعه کارت پستالها...، ص ۱۰۳.

۳۱- هاجری: همان، ص ۴۰۲.

۳۲- نوین فرحبخش، فریدون: مجموعه مهرهای پستی ایران ۱۳۰۴-۱۳۵۴، تهران، ۱۳۷۰، ص ۳.

۳۳- هاجری: همان، صص ۴۰۳-۴۰۲.

۳۴- نوین فرحبخش: مجموعه مهرهای پستی ایران، ص ۳.

۳۵- نوین فرحبخش: مجموعه کارت پستالها...، ص ۱۲۷.

۳۶- هاجری: همان، ص ۲۰۶.

